

Intellectual Archive

Volume 11

Number 3

July - September
2022

Intellectual Archive

Volume 11, Number 3

Publisher : Shiny World Corp.
Address : 9200 Dufferin Street
P.O. Box 20097
Concord, Ontario
L4K 0C0
Canada

E-mail : support@IntellectualArchive.com
Web Site : www.IntellectualArchive.com
Series : Journal
Frequency : Every 3 months
Month : July - September 2022
ISSN : 1929-4700
DOI : 10.32370/IA_2022_09
Trademark : **IntellectualArchive™**

© 2022 Shiny World Corp. All Rights Reserved. No reproduction allowed without permission.
Copyright and moral rights of all articles belong to the individual authors.

Editorial Board

Editor in Chief

Mark Zilberman, MSc, Shiny World Corporation, Toronto, Canada

Scientific Editorial Board

Viktor Andrushhenko, PhD, Professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, President of the Association of Rectors of pedagogical universities in Europe

John Hodge, MSc, retired, USA

Petr Makuhin, PhD, Associate Professor, Philosophy and Social Communications faculty of Omsk State Technical University, Russia

Miroslav Pardy, PhD, Associate Professor, Department of Physical Electronics, Masaryk University, Brno, Czech Republic

Lyudmila Pet'ko, **Executive Editor**, PhD, Associate Professor, National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine

Intellectual Archive, Volume 11, Number 3

Publisher : Shiny World Corp.
Address : 9200 Dufferin Street
P.O. Box 20097
Concord, Ontario
L4K 0C0
Canada

E-mail : support@IntellectualArchive.com
Web Site : www.IntellectualArchive.com
Series : Journal
Frequency : Every 3 months
Month : July – September 2022
ISSN : 1929-4700
DOI : 10.32370/IA_2022_09
Trademark : **IntellectualArchive™**

© 2022 Shiny World Corp. All Rights Reserved. No reproduction allowed without permission. Copyright and moral rights of all articles belong to the individual authors.

Intellectual Archive

Volume 11

Number 3

July/ September 2022

Table of Contents

Physics

M. Pardy	The Classical Limit of the Du n-Kemmer-Petiau Equation	1
J. C. Hodge	Mathematics Complexity Suggests Cause–Effect Physics	10

Computer Science

I. Rudd	Leveraging Artificial Intelligence and Robotics to Improve Mental Health	17
----------------	--	----

Law

M. Kulyk, N. Pavlovska, R. Kutsyi, S. Kharchenko, A. Symchuk	Criminal Legal and Administrative Legal Genesis of Combating Human Trafficking in Ukraine	25
---	---	----

Art

A. Kryś	Dramaturgy of Stage Ball Choreography in Ballet-Musicals	32
----------------	--	----

Cultural studies

L. Solomenko	Definition of the Concept "Mass Speech Culture"	40
---------------------	---	----

Education

O. Ihnatiuk, I. Kostyria, A. Koss	Philosophical-Psychological, Pedagogical-Managerial Aspects of "Qualitative" Formation of Future Specialists of All Levels of Training and Specialties in the Conditions of Technical University	51
V. Vyshkivska, L. Kondratenko, O. Patlaichuk	Vectors of the Development of Education as a Socio-Cultural Phenomenon and a Factor of Influence on the Formation of Personality in a new Historical Dimension	59
A. Ozekin	Understanding Occupational Safety and Health in Technology Teacher Training in the Context of Economic Growth of Society	69

continued

Table of Contents (continued)

L. Pet'ko	The Romance and the Tragedy in the Hever Castle Rose: Anne Boleyn and Henry VIII	82
	Manuscript Guidelines	112

Toronto, July/September 2022

Vectors of the Development of Education as a Socio-Cultural Phenomenon and a Factor of Influence on the Formation of Personality in a new Historical Dimension

Vanda Vyshkivska

Ph.D., Associate Professor

Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine)

Liubov Kondratenko

Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor

of the Information Technology and Innovation Department,

Concordia Ukrainian-American University (Ukraine)

Oksana Patlaichuk

Ph.D.(Philosophy), Associate Professor of the

Socio-Humanitarian Disciplines Department,

Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Ukraine)

Abstract

The socio-economic and political features of the development of Ukrainian society necessitated the revision of educational guidelines and their value-target orientation.

The article analyzes the main vectors of the development of the theoretical and practical foundations of the theory of education. In retrospect, the goals of education are analyzed, the analysis of their dynamics in the works of foreign and domestic teachers is presented. The authors attribute to the main vectors of the development of education: awareness of the purpose of education, interaction of various social institutions, updating the content, methods and technologies of education, raising the level of the teacher's professional and pedagogical culture.

It is emphasized the need to match the new strategy of educational work with the objective challenges of the time, current socio-cultural problems. The priority significance of setting the subjectivity of the educational process as its main creative force, capable of turning education into a truly creative process, transferring it into a mode of self-education, providing conditions for the full-fledged formation of a personality, revealing its individual resources while relying on motivational, need-based and cognitive spheres, is being updated, the realization of the individual's right to master the highest values of human existence, the right to achieve peaks in personal and professional development.

With this approach, a person is considered as an active, self-organizing subject who independently sets tasks and determines the ways of his forward movement.

The opinion is asserted that the key vector of the development of the modern theory of education is the development of Ukrainian statehood as a consolidating factor in the development of Ukrainian society, which is the basis of the system of national-patriotic education.

The most important priority of national-patriotic education is the formation of a valuable attitude of the individual towards the Ukrainian people, the Motherland, the state and the nation.

Key words: education, paradigm of education, national-patriotic education, value basis of education, citizenship, subjectivity

Зміни, що відбулися в укладі життя українського суспільства, в соціальних відносинах, методології та практиці виховання особистості, в сімейному та громадянському соціумі, в освітньому середовищі призвели до усвідомлення необхідності формування сильної державної політики в галузі виховання та соціалізації підростаючого покоління.

Проблема виховання є однією з найбільш дискусійних у сучасній педагогіці. Незважаючи на те, що розділ про теорію виховання ми знайдемо в будь-якому підручнику чи посібнику з педагогіки, виховання продовжує залишатися однією з найменш розроблених у теоретичному плані педагогічних проблем.

Становище ускладнює ситуація, що склалася на сьогодні у суспільстві. Вона характеризується відмовою від старої ідеології та відсутністю нових виховних ідеалів, відсутністю механізмів трансформації раніше розроблених принципів, законів, особливостей виховання як педагогічного процесу в умовах сучасного суспільства.

Нагадаємо, що у попередні десятиліття у педагогіці виховання визначалося як процес передачі досвіду одним поколінням та засвоєння його іншим, що забезпечувало розвиток людини [5]. Однак, при ретельному вивченні сенсу цього визначення виникають дві проблеми. По-перше, старше покоління не має досвіду того життя, яким живе молодь, тому передавати свій досвід немає сенсу: нові покоління живуть в інших умовах, які можуть вступати в конфлікт з досвідом попередніх поколінь. По-друге, передача та засвоєння досвіду не можуть забезпечити розвиток людини.

За визначенням П.І. Підкасистого, виховання є цілеспрямованою підготовкою молодого покоління до життя в даному та майбутньому суспільстві, що здійснюється через спеціально створювані державні та громадські структури, які контролюються і коригуються суспільством [6]. Крім того, виховання розглядається як цілеспрямована змістовна професійна діяльність педагога, що сприяє максимальному розвитку особистості дитини, входження її до контексту сучасної культури, становлення як суб'єкта та стратега власного життя, гідної Людини [5].

Н. В. Гордієнко та С. І. Бобела у своїх роботах досліджують термін «соціальне виховання», яке тлумачать як складову процесу соціалізації, спрямованої на формування особистості шляхом її включення в різні види соціальних відносин під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників [2].

Найважливішим, на наш погляд, є в даному визначенні прямий зв'язок виховання з культурою, культурним досвідом, передача якого сприймається як основна мета виховання.

В основі ж сучасної теорії виховання, яка має призвести до нової якості особистості, лежать такі ідеї: реалізм цілей виховання; спільна діяльність дітей та дорослих; самовизначення; особистісна спрямованість; колективізм [8].

Як свідчить світова та вітчизняна історія освіти, змістовні параметри мети виховання детерміновані рівнем цивілізації суспільства, темпами науково-технічного та соціального прогресу, його демократичними характеристиками, економічними можливостями та ін.

Вважаємо важливим при виявленні векторів розвитку сучасного виховання, розглядати рівень розвитку педагогічної теорії та практики, можливості суспільства, освітніх організацій, педагогів та вихованців.

У зарубіжній педагогічній теорії та практиці існувало і існує безліч підходів та концепцій, які послужили для формулювань тих чи інших цілей виховання. Серед найбільш значущих можна виділити: виховання розуму, волі та почуттів (Платон); виховання мужності та загартованості, поміркованості та справедливості, високої інтелектуальності та моральної чистоти (Аристотель); пізнання себе та навколишнього світу (розумове виховання), управління собою (моральне виховання), прагнення до Бога (релігійне виховання) (Я. А. Коменський); формування джентльмена – людини, яка вміє вести свої справи мудро та завбачливо (Дж. Локк); формування загальнолюдських цінностей (Ж. Ж. Руссо); розвиток здібностей та обдарувань людини, закладених у неї природою, постійне їх вдосконалення та забезпечення гармонійного розвитку сил і здібностей людини (І.Г. Песталоцці); розвиток духовних сил народу та пізнання людиною Бога, природи та самого себе (Ф. Фребель); виховання доброчесної людини, розвиток інтересів, спрямоване на гармонійне формування людини (І. Герbart) та ін.

Цільові пріоритети виховання у працях вітчизняних педагогів також були предметом постійних суперечок та обговорень. К.Д. Ушинський зазначав, що метою виховання є моральний розвиток, як одна з основ всебічного розвитку дитини, її підготовка до вільної творчої праці.

А.С. Макаренко бачив мету виховання у формуванні трудового колективу, у якому формуються відповідні норми, стиль життя, відносини. В.А. Сухомлинський особливу увагу приділяв вихованню у підростаючого покоління громадянськості.

Упродовж понад двадцяти останніх років у вітчизняній освіті робилися спроби якщо не помічати, то принаймні не позначати цільові орієнтири, не досліджувати й об'єктивно не оцінювати проблеми виховання, що накопичуються, не аналізувати результати його стихійного перебігу. У науковому педагогічному співтоваристві різко скоротилася кількість досліджень, присвячених виховній проблематиці.

Водночас, зусиллями окремих учених-педагогів, їх наукових шкіл (І. Бех, Є.В. Бондаревська, О.С. Газман, В.А. Караковський та ін.) були розроблені авторські концепції виховання, які мають, безперечно, особливі цільові установки, вектори розвитку та оригінальні рішення в частині методологічних та соціокультурних засад, змісту, технологій виховання.

Ключовим, на нашу думку, на сьогодні є розуміння процесу виховання як особистісно зорієнтованої суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу, мета і міра ефективності якої визначаються особистісним і професійним зростанням особистості, її громадянською позицією [7]. А також спрямованість процесу виховання на формування ціннісних орієнтацій, творчий розвиток особистості [10].

А.О.Нікора зауважує, що ціннісна зорієнтованість вітчизняної системи освіти передбачає свідоме прийняття та усвідомлення певних моральних норм та формування позитивних ставлень до морально-етичних феноменів [9]. Фундаментальними для української освіти, для кожного українця є такі цінності, як гідність, любов, праця, християнські заповіді «не убий», «не вкради», «шануй матір свою і батька свого» та ін.

Позитивним у цьому контексті є й те, що нарешті відбулося послідовне повернення освіти її виховної функції. До основних цільових орієнтирів сучасної стратегії виховання віднесено формування громадянської ідентичності на основі спільних цінностей, патріотичної свідомості, громадянської відповідальності та солідарності, поваги до закону, причетності до долі Батьківщини без втрати зв'язку зі своїм етнічним, релігійним корінням [4; 8].

За визначенням академіка І. Беха, під громадянськістю як інтегративною якістю особистості, слід розуміти відповідальне ставлення особистості до народу,

Батьківщини, держави, яке проявляється в узгодженні індивідуальної поведінки зі спільним благом [1]. У цьому сенсі таке бачення процесу виховання, яке реалізується в ідентифікації із соціокультурним та професійним оточенням, прийняттям його норм, традицій, громадської думки, забезпечує продовження суспільства в окремій особистості, засвоєння людиною соціальної культури, націлює на заперечення єдиних шаблонів виховання, дає простір для творчості під час виборів конкретних виховних форм, методів, засобів.

Зауважимо і про те, що у сучасному розумінні освіта розуміється як здобуття людиною самої себе. Своїм сутнісним впливом таке розуміння звернене до внутрішнього світу людини, системи її знань і цінностей, у чому і виявляється нерозривна єдність навчання та виховання: через навчання як процес освоєння знань - до виховання як процесу освоєння цінностей, побудови особистісної стратегії розвитку.

Побірченко Н.С., своєю чергою, робить акцент і на незмінних для українського народу ідеалах свободи та нескореної волі, вільної праці, рідного краю й рідної землі, ідеалах доброти та людяності, гуманного ставлення до всього, що нас оточує [11].

Реалізація означених ідей повною мірою залежить від компетентності педагога, оскільки від його особистісних і професійних якостей значною мірою залежить результат виховання. Найбільш узагальненим показником ефективності освітньої, виховної діяльності вчителя є його професійно-педагогічна культура як міра та спосіб творчої самореалізації у різноманітних видах діяльності та спілкування, спрямованих на оволодіння, розробку та впровадження педагогічних виховних цінностей та технологій. Професійно-педагогічна культура педагога за своїм внутрішнім ціннісним наповненням забезпечує вирішення специфічних виховних завдань, має певний виховний потенціал [3].

Виховний потенціал професійно-педагогічної культури педагога визначається набором цінностей, які є для нього пріоритетними, професійно-значущими, способом вирішення виховних завдань, мірою прояву творчості, імпровізації, рефлексії.

Для прояву та реалізації виховного потенціалу необхідним є створення певних об'єктивних та суб'єктивних передумов. Як одна з об'єктивних передумов виступає створення виховного середовища, конкретної культурно-виховної інфраструктури, оновлення змісту виховання, розвиток варіативності виховних систем та технологій,

розширення можливостей інформаційних ресурсів, підтримки громадських об'єднань в освіті, що сприяє задоволенню ціннісних запитів вихованців, їх соціалізації. Без визнання та осмислення цієї передумови неможливо зрозуміти та організувати цілісність виховного процесу, що інтегрує виховні можливості освітніх, культурних, наукових, спортивних, краєзнавчих та інших заходів. Як інші важливі об'єктивні передумови необхідно розглядати позитивний емоційно-психологічний клімат у дитячих та педагогічних колективах; психологічну та педагогічну компетентність педагогів; використання адекватних технологій і методів педагогічної взаємодії та ін.

Водночас педагогові важливо розуміти, що стратегія визначає вектори виховання, але не є догмою. Стратегія комплексно охоплює різноманітні сторони складного, багатогранного процесу виховання.

Пріоритетність зазначених напрямів є не випадковою, оскільки відображає реальні потреби суспільства у перегляді змісту виховання та виведення його на якісно новий рівень. Нині перед педагогікою стоїть завдання розробки концепції виховання, яка б відтворювала нову епоху життя людства. Зрозуміло, що вона має бути пов'язана з перевагами та ризиками глобалізації, з новітніми соціологічними теоріями. При цьому, не дивлячись на неабияке розмаїття варіантів у визначенні теоретико-методологічних засад виховання, більшість дослідників солідарні у визначенні його системоутворюючого елемента. Цим елементом є процес послідовного розширення та зміцнення ціннісно-сислової сфери особистості, розвитку здатності людини свідомо вибудовувати ставлення до себе, інших людей, суспільства, держави, світу в цілому на основі соціокультурних, духовно-моральних цінностей та моральних ідеалів.

Для сучасної України сьогодні особливо актуальним став національно-патріотичний контекст виховання, який актуалізують суспільно-політична ситуація, боротьба українського народу за збереження територіальної цілісності та державного суверенітету. Консолідація громадян для захисту Батьківщини потребує сформованої суспільної свідомості з позитивно значущими уявленнями про Батьківщину, що включають: суспільні ідеали та національні інтереси; позитивне ставлення до співгромадян, суспільства, держави, гідного виконання громадського, державного та військового обов'язку; повагу до закону, норм колективного співжиття, потребу у діяльності на благо суспільства, держави [4].

Упродовж століть підхід до національно - патріотичного виховання в Україні кардинально змінювався. Можемо з впевненістю стверджувати, що погляди та розуміння дітьми та молоддю таких понять, як «громадянин», «нація», «патріот» набули сьогодні зовсім іншого значення. Так, у минулому сторіччі, коли вимовляли слово «патріот», більшість навіть не розуміла, хто це, або ж хибно тлумачила його. В сучасному ж контексті майже кожен скаже, що «патріот» - це та особистість, яка не просто любить свою батьківщину, а цілком віддана своєму народові, а головне - готова віддати своє життя заради країни та її громадян.

Ми живемо в часи, коли Україна стоїть на межі творення нової держави. У часи, коли громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, що матимуть надзвичайно важливі наслідки не тільки для держави, а й для усієї планети, бо саме Україна є тією рушійною силою, що здатна змінити хід історії.

Таким чином, мету виховання на сучасному етапі розвитку українського суспільства, в умовах подальшого утвердження особистісно орієнтованого підходу, зміни репродуктивної парадигми виховання, спрямованої на відтворення зразків і стандартів, на креативну, творчу парадигму, орієнтовану на цінності, що мають відношення до людської природи і способів усвідомлення індивідом власного досвіду, можна визначити як формування високоморальної особистості, що розділяє традиційні духовні цінності, володіє актуальними знаннями і вміннями, здатної реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, готової до мирного творення та захисту Батьківщини. Для успішної реалізації цільових пріоритетів необхідно враховувати основні вектори розвитку сучасного виховання, надати новій стратегії розвитку виховання загальнонаціонального статусу, консолідувати зусилля різних соціальних інститутів на державному та регіональному рівнях.

References

1. Bekh I.D. *Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti* [Personality on the way to spiritual values]. K.Chernivtsi: «Bukrek», 2018. 296 s.
2. Hordiienko N.V., Bobela S.I. *Sotsialne vykhovannia yak naukovo-pedahohichna katehoriia* [Social education as a scientific and pedagogical category]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriiia «Pedahohichni nauky», 2018. № 1. S. 23–29.

3. Ysaev Y.F. *Professyonalno-pedahohycheskaia kultura prepodavatel'ia* [Professional and pedagogical culture of the teacher]. Moskva: Akademyia, 2004. 208 s.
4. *Kontseptsiiia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy natsionalno-patriotychnoho vykhovannia na period do 2025 roku* [Concept of the State targeted social program of national and patriotic education for the period until 2025]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text>
5. Moiseiuk N. E. *Pedahohika: navch.posib* [Pedagogy: teaching manual]. K.: Sammyt-Knyha, 2007. 656 s.
6. *Pedahohika. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh vuziv i pedahohichnykh koledzhiv* [Pedagogy. Study guide for students of pedagogical universities and pedagogical colleges] / Za red. P.I. Pidkasytoho. M., 2001. 640 s.
7. Sokolova I. V. *Kharakterystyka systemy vykhovnoi roboty u suchasnomu vyshchomu zakladi osvity* [Characteristics of the system of educational work in a modern higher education institution]. Suchasna vyshcha shkola: psykholoho-pedahohichnyi aspekt: monohrafiia / APN Ukrainy, In-t pedahohiky i psykholohii prof. osvity APN Ukrainy. Kyiv, 1999. S.299-331.
8. *Suchasni problemy osvity i vykhovannia shkoliariv* [Modern problems of education and upbringing of schoolchildren]. Zb. nauk.-metod. prats / za red. N.M. Myronchuk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDim. I. Franka, 2011. 180 s.
9. Nikora A.O. *Metodychna pidhotovka maibutnoho vchytelia istorii do formuvannia tsinnisnykh oriiientatsii uchniv u protsesi navchannia etyky* [Methodical preparation of the future history teacher for the formation of students' value orientations in the process of teaching ethics]: monohrafiia. Mykolaiv: Ilion, 2012. 216 s.
10. Yaksa N. V. *Osnovy pedahohichnykh znan* [Basics of pedagogical knowledge]: navch. posib. Kyiv: Znannia, 2007. 358 s.
11. Pobirchenko N.S. *Nevicherpne dzherelo narodnoyi mudrosti* [An inexhaustible source of folk wisdom]. Zbirnik naukovih prac Umanskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Pavla Tichini. Uman: Sofiya, 2008. Ch. 5. S. 146–155.

Translation of author's names, title, abstract and references in the author's language

Вишківська В.Б., Кондратенко Л.І., Патлайчук О.В. Вектори розвитку виховання як соціокультурного феномена і чинника впливу на формування особистості у новому історичному вимірі.

Соціально-економічні та політичні особливості розвитку українського суспільства обумовили необхідність перегляду освітніх орієнтирів, їх ціннісно-цільової спрямованості.

У статті проаналізовано основні вектори розвитку теоретико-практичних засад теорії виховання. В ретроспективі проаналізовано цілі виховання, представлено

аналіз їхньої динаміки у працях зарубіжних та вітчизняних педагогів. До основних векторів розвитку виховання автори відносять: усвідомлення мети виховання, взаємодію різних соціальних інститутів, оновлення змісту, методів та технологій виховання, підвищення рівня професійно-педагогічної культури педагога.

Наголошується на необхідності відповідності нової стратегії виховної роботи об'єктивним викликам часу, актуальним соціокультурним проблемам. Актуалізується пріоритетна значущість установки на суб'єктність виховного процесу як його головну творчу силу, здатну перетворити виховання на справді творчий процес, перевести його в режим самовиховання, забезпечити умови для повноцінного становлення особистості, розкриття її індивідуальних ресурсів при опорі на мотиваційно-потребнісну та пізнавальну сфери, реалізації права особи на оволодіння вищими цінностями людського буття, права на досягнення вершин в особистісному та професійному розвитку.

При такому підході особистість розглядається як активний суб'єкт, що самоорганізується, який самостійно ставить завдання і визначає шляхи свого руху вперед.

Стверджується думка про те, що ключовим вектором розвитку сучасної теорії виховання є розвиток української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства, що є основою системи національно-патріотичного виховання.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави та нації.

Ключові слова: *виховання, парадигма виховання, національно-патріотичне виховання, ціннісна основа виховання, громадянськість, суб'єктність*

Література

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей. К.Чернівці: «Букрек», 2018. 296 с.
2. Гордієнко Н.В., Бобела С.І. Соціальне виховання як науково-педагогічна категорія. Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки», 2018. № 1. С. 23–29.
3. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя. Москва: Академия, 2004. 208 с.
4. Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80#Text>
5. Мойсеюк Н. Е. Педагогіка: навч.посіб. К.: Саммит-Книга, 2007. 656 с.
6. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів педагогічних вузів і педагогічних коледжів / За ред. П.І. Підкасистого. М., 2001. 640 с.

7. Соколова І. В. Характеристика системи виховної роботи у сучасному вищому закладі освіти. Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект: монографія / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 1999. С.299-331.
8. Сучасні проблеми освіти і виховання школярів. Зб. наук.-метод. праць / за ред. Н.М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДім. І. Франка, 2011. 180 с.
9. Нікора А.О. Методична підготовка майбутнього вчителя історії до формування ціннісних орієнтацій учнів у процесі навчання етики : монографія. Миколаїв: Іліон, 2012. 216 с.
10. Якса Н. В. Основи педагогічних знань: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 358 с.
11. Pobirchenko N.S. Nevicherpne dzherelo narodnoyi mudrosti. Zbirnik naukovih prac Umanskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Pavla Tichini. Uman: Sofiya, 2008. Ch. 5. S. 146–155.